

наполегливості. Тільки за умов сформованості простих, а згодом і складносурядних та складнопірядних речень можливий повноцінний розвиток дитячого мовлення, що вказує на важливість логопедичної роботи у цьому напрямку.

Література:

1. Ігрові заняття з розвитку мовлення. 1–2 молодші групи. / Упоряд. В. Л. Сухар. – Х. : Ранок-НТ, 2008. – 192 с.
2. Крутій К. Л. Конспекти занять із навчання української мови і розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку / К. Л. Крутій, Л. М. Письменна, Л. І. Щербань – Запоріжжя : ТОВ „ЛПІС” ЛТД, 2006. – 192 с.
3. Мовленнєве спілкування. Друга молодша група / Укл. Л. П. Голян. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2006. – 64 с.
4. Тищенко В. В. Як навчити дитину правильно розмовляти: від народження до 5 років. Поради батькам / В. В. Тищенко, Ю. В. Рібцун – К. : Літера ЛТД, 2009. – 128 с.
5. Филичева Т. Б. Дети с общим недоразвитием речи. Воспитание и обучение : учеб.-метод. пособ. / Т. Б. Филичева, Т. В. Туманова – М. : Гном-Пресс, 1999. – 80 с.

УДК: 159.922.761 + 376.2

Рецензент
Бажанюк В.С.,
кандидат психологічних наук,
доцент

**РОЗВИТОК АНТИЦИПАЦІЇ
ЯК ЗАСІБ СТИМУЛЮВАННЯ АКТИВНОСТІ
ДІТЕЙ З ЦЕРЕБРАЛЬНИМ ПАРАЛІЧЕМ**

О.В.Романенко

Стаття присвячена вивченню здатності до антиципації в структурі психічної активності дітей з церебральним паралічем. Визначаються специфічні особливості психічного розвитку хворих дітей, що впливають на антиципаційні здібності. Результати дослідження спонукають до пошуку шляхів психокорекції через застосування прогностичних програм.

Ключові слова: *діти з церебральним паралічем, психічна активність, антиципація психокорекція.*

Статья посвящена изучению способности к антиципации в структуре психической активности детей с церебральным параличом. Определены специфические

особенности психического развития детей, которые влияют на способности к антиципации. Результаты исследования побуждают к поиску путей психокоррекции через использование специальных прогностических программ.

Ключевые слова: дети с церебральным параличом, психическая активность, антиципация, психокоррекция.

The article is devoted to the study of ability of anticipation in structure of psychic activity of the children with cerebral palsy. The specific ways of anticipation creating are revealed. The article is also dedicated to a correctional influence which is directed on the anticipation forming.

Key word: children with cerebral palsy, psychic activity, anticipation, correctional influence.

Проблема пошуку ефективних засобів стимулювання пізнавальної та особистісної активності дітей з особливостями психофізичного розвитку залишається проблемою номер один у дефектологічній науці та практиці. Значний внесок у її вирішення здійснено вітчизняними вченими завдяки створенню психокорекційних програм спеціального навчання й виховання для дітей різних категорій (І.Д.Бех, В.І.Бондар, Л.С. Вавіна, В.В.Засенко, Т.Д. Ілляшенко, С.Д.Максименко, Т.В. Сак, В.М.Синьов, Є.Ф. Собонович, В.В. Тарасун, О.П. Хохліна, Л.І. Фомічова, М.К. Шеремет, М.Д. Ярмаченко та ін.). Водночас багато питань залишається відкритими для наукових дискусій і практичних розробок.

Проведення наукових досліджень, що спрямовані на оптимізацію психічного розвитку дітей з психофізіологічними особливостями, ґрунтується переважно на застосуванні системного підходу. Реалізація цього підходу у вітчизняній дефектологічній науці частіше за все виявляється не в одновекторному, а в якомога більш повному врахуванні різноманітних складових предмету дослідження. Але головною проблемою, на наш погляд, недостатньо дослідженою в дефектологічній науці, є вивчення та обґрунтування ролі системоутворюючих факторів, які детермінують формування та реалізацію системи та являють собою психологічні механізми, що можуть відігравати компенсаторну роль у різних видах діяльності. Як зазначав П.К. Анохін, «до тих пір, поки дослідник не визначить такий фактор у системі, що здатний створювати упорядкованість їх взаємодії та бути ізоморфним для усіх систем, дозволяючи використовувати систему як одиницю аналізу в різноманітних ситуаціях, всі розмови про системи та переваги системного підходу перед несистемним залишаються лише розмовами» [1, с.32].

В численних дослідженнях у якості такого фактору розглядається феномен антиципації, який на думку вчених, є провідним критерієм психічної активності людини та значною мірою визначає успішність інтелектуального розвитку в онтогенезі (П.К. Анохін, М.О. Бернштейн, А.В. Ірүнштинський, Б.Ф. Ломов, Л.О. Регуш, С.Л. Рубінштейн Є.М. Сурков, С.Л. Рубінштейн та ін.). Як зазначають науковці, це і є та кардинальна проблема, що виступає не тільки в світоглядному плані, але й носить чисто практичний

характер, оскільки визначення здатності до антиципації як провідного критерію психічної активності сприяє пошуку ключа, який об'єднав би рівень цілісності та аналітичний рівень отримання деталей.

Антиципація є формою випереджального відображення дійсності та являє собою фундаментальну якість психіки, що виявляється на різних рівнях відображення (сенсорному, мислительному, мовленнєвому тощо) в структурі різних психічних функцій (адаптивної, регулятивної, пізнавальної, комунікативної). Вона означає здатність людини передбачати хід подій, власних дій та вчинків інших людей, будувати діяльність на основі адекватного ймовірнісного прогнозу (А.В. Петровський, М.Г. Ярошевський).

Як зазначають фундатори теорії антиципації Б.Ф. Ломов, Є.М. Сурков, «... ця проблема пронизує всю проблематику психологічної науки. Вона в тій чи іншій формі виникає при вивченні і психічних процесів, і психічних станів, і психічних якостей людини» [2, с. 4]. Досліджуючи сенсорну організацію людини, Б.Г.Ананьєв зазначав, що антиципація виступає своєрідною об'єднуючою ланкою, що забезпечує переходи від відчуття до сприймання, від сприймання до уявлення, від уявлення до мислення.

Кожному з п'яти рівнів антиципації (субсенсорний, сенсомоторний, перцептивний, уявленнь, мовленнєво-мислительний) відповідає провідний рівень структурування й системності психічних процесів, які забезпечують певний діапазон її випереджального ефекту. Широта діапазону «вирішальної здатності» антиципаційних процесів, їх ефективність за певними критеріями базується на аналізі й синтезі минулого досвіду, постійному порівнянні з ним поточних подій, вибіркового вилученні інформації з оперативної її довгочасної пам'яті.

Тісна єдність розвитку пізнавальної діяльності з формуванням особистості сприяла виокремленню в сучасній науці таких напрямів, як психологія життєтворчості та життєвого шляху особистості, в основі якого лежить передбачення нею власних життєвих подій (К.О. Абульханова-Славська, Р.А.Ахмеров, І.Г. Батраченко, Є.І. Головаха, О.О. Кронік, І.О. Мартинюк, Л.О. Подкоритова, О.Г. Рихальська, Л.В. Сохань, Т.М. Титаренко, В.С. Хомік та ін.). Особистісний підхід дозволяє вивчати антиципаційні процеси вищого порядку, які пов'язані з системою відношень особистості, розвитком її активності, самовизначенням та життєвим плануванням.

У психологічній науці спрямованість експериментальних досліджень антиципації досить чітко розмежована в залежності від когнітивного чи особистісного підходу. Аналіз наукових робіт з даної проблематики вказує на те, що активність особистості й активність мислення особистості не являються однопорядковими утвореннями та передбачають різні прояви функціональної активності суб'єкта в розгортанні передбачень та процесів випереджального метаконтролю. Разом з тим психологічні дослідження надситуативної активності особистості та активності мислення визначають

провідну роль антиципації як універсальної для обох галузей форми активності суб'єкта.

Багато різнопланових досліджень антиципації в умовах психічної та соматичної патології в порівнянні з нормою виконано в рамках клінічного підходу. У вітчизняних нейропсихологічних дослідженнях прогнозування та прийняття рішень включено в систему регуляції інтелектуального акту з виділенням різних рівнів механізмів вибору. Класичними в цьому аспекті є дослідження О.Р. Лурії та Є.Д. Хомської, в яких аналізуються такі якісно різні порушення в регуляції вибору плану як стратегії рішення та вибору операцій. Виявлено специфіку цих стратегій в залежності від локальних уражень мозку. Низку досліджень присвячено також індивідуальним особливостям регуляції, ролі прогнозування та прийняття рішень, які беруть участь в акті вибору між програмами чи планами, що співвідносяться з метою та засобами, та розбіжності виборів стосовно рівнів недовільної та доволіної активності суб'єкта (Є.Д. Хомська, А.В. Туровська).

Слід зазначити, що клінічні дослідження патогенезу антиципаційних здібностей у дорослих значно переважають дослідження дизонтогенетичних аспектів антиципації у дитячому віці. Серед найбільш відомих робіт в цій галузі вкажемо експерименти Л.І. Переслені, Г.І. Ахметзянової, О.Л. Гончарової. Результати дослідження процесів ймовірного прогнозування в системі психофізіологічних та нейрофізіологічних експериментів (Л.І. Переслені, М.Б. Михалевська, Л.Ф. Чупров) у здорових дітей та у дітей з порушенням психофізичного розвитку (ЗПР, олігофренія) вказують на суттєву різницю між цими категоріями за рівнем розвитку механізмів, що забезпечують формування передналаштування до сприйняття рівно- та різномовірних сигналів, що надходять у випадкових чи регулярних послідовностях. Аналогічні дослідження щодо дітей з церебральним паралічем не проводилися, тому актуальним є визначення інформативних показників для оцінки специфіки ймовірного прогнозування при ДЦП.

Отже, на сучасному рівні наукових знань антиципацію розглядають як специфічний процес, в основі якого лежать інтегральні механізми роботи мозку. Вона формується у реальній діяльності людини та виступає одним із найважливіших компонентів механізму регуляції цієї діяльності й більш широко – поведінки та розвитку особистості в цілому. Тому мультифакторність патогенезу при ДЦП обумовлює доцільність представлення цього розладу як моделі для вивчення антиципаційних процесів різного рівня та, на цій основі — визначення шляхів їх психокорекційного розвитку.

Ми передбачаємо, що своєрідність антиципаційної діяльності при ДЦП обумовлена перш за все нейропсихологічними особливостями дітей з церебральним паралічем. Крім того, успішність прогностичної діяльності також безпосередньо пов'язана з частотою обізнаності з певними об'єктами у минулому досвіді індивіда, тому цей показник для дитини з ДЦП має особливе значення внаслідок недостатності та неповноцінності минулого

досвіду, оскільки вона росте й розвивається в обмеженому світі [3]. Саме досвід, що фіксується в пам'яті, сприяє формуванню ймовірних зв'язків між окремими подіями. З огляду на це саме обмеженість досвіду у хворої дитини значною мірою обумовлюватиме специфіку якісно-кількісних характеристик прогностичної діяльності.

Враховуючи різноманітність та мультифакторність порушень при ДЦП, недосконалість стандартизованих методів дослідження психічних функцій, що передбачають вивчення інтелекту та інших психічних процесів без зв'язку один з одним та залишаючи поза увагою особистість, на нашу думку, діагностика сформованості антиципаційних здібностей на різних рівнях психічного відображення дозволить визначити предиктори успішності психічного розвитку дитини, а також вивчити їх роль у формуванні здатності дитини до наукованості, визначенні її „зони найближчого розвитку”, взаємодії афекту та інтелекту, згідно ідеям Л.С. Виготського.

При вивченні антиципаційних процесів провідним є принцип активності суб'єкта в саморегуляції мислительного та особистісного розвитку. Тут доцільно розглядати процеси, що відбуваються одночасно на різних рівнях та пов'язані з актуальною у вітчизняній психології ідеєю багаторівневої регуляції, що дозволяє співвідносити відмінні за спрямованістю дослідження в рамках більш загальної картини. З цього випливає необхідність врахування таких концептуальних позицій при дослідженні проблеми антиципації: визнання провідної ролі зовнішніх умов соціуму як факторів формування антиципації на різних рівнях психічного відображення; уявлення про детермінізм антиципаційних процесів в контексті засобів освоєння індивідом суспільно-історичного досвіду, уявлення про цілісні функціональні системи мозкових процесів, які конкретизують поняття матеріального субстрату новоутворень, що притаманні психіці людини; розмежування факторів детермінації у філогенезі, в ході культурно-історичного розвитку психіки, в онтогенезі та актуалгенезі антиципації, тобто її становленні під впливом опосередкованих процесів цілепокладання; пошук рушійних сил розвитку, що виявлятимуться у здатності до прогнозування та прийняття рішень при протиріччях життя дитини, її діяльності (між новими задачами та закріпленими способами мислення, фактичною позицією дитини в колективі та її домаганнями, образом життя в даний час та випереджальними можливостями).

З одного боку, антиципація може розглядатися як функція мислення, сенсоріки, мовлення, уяви, з іншого – як продукт актуалізації певних якостей психіки під впливом вимог діяльності, що допускає можливість її цілеспрямованого формування. Тому дослідження проблеми антиципації в аспекті структурності й системності психічних процесів різного рівня побудови при ДЦП дозволить розглядати її як суттєвий фактор оптимізації поведінки й управління діяльністю, стимулювання пізнавальної та особистісної активності дітей з церебральним паралічем.

Литература:

1. Анохин П. К. Очерки по физиологии функциональных систем. / Анохин П. К. – М.: Медицина, 1975. – 446 с.
2. Ломов Б. Ф. Антиципация в структуре деятельности / Ломов Б. Ф., Сурков Е. Н. – М.: Наука, 1980. – 279 с.
3. Детский церебральный паралич: [хрестоматия / составители: Шипицына Л.М., Мамайчук И.И.] – СПб., Изд-во «Дидактика Плюс», – 2003. – 520 с.

УДК 376 – 015.3:616.896

Рецензент
Дембицька Н.М.
кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник

ДІАГНОСТИКА ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИЧНОГО СПЕКТРА

Т.В. Скрипник

У статті йдеться про різні підходи до діагностики аутизму: параметри раннього виявлення аутичних порушень, диференційна діагностика за міжнародними класифікаційними збірниками DSM-IV і МКХ-10, методики комплексного обстеження (діагностична карта розвитку дитини, нейропсихологічні методики та психоосвітній профіль РЕР-R), додаткові діагностичні засоби (опитувальники, шкали та інтерв'ю). Обстеження аутичних дітей за розробленою автором методикою "Інтегральна оцінка розвитку дитини" дало змогу з'ясувати особливості розвитку дітей в контексті їх цілісної психічної організації. Базовою ознакою аутичного розладу визначено якісне порушення системи взаємодії з довкіллям.

***Ключові слова:** порушення аутичного спектра, діагностика цілісного розвитку, можливості та обмеження аутичних дітей.*

В статье речь идет о разных подходах к диагностике аутизма: параметры раннего выявления аутичных нарушений, дифференциальная диагностика за международными классификационными сборниками DSM-IV и МКХ-10, методики комплексного обследования, дополнительные диагностические средства. Обследование аутичных детей за разработанной автором методикой "интегральная оценка развития ребенка" дало возможность выяснить особенности развития детей в контексте их целостной психической организации. Базовым признаком аутичного нарушения определено качественное нарушение системы взаимодействия с окружающей средой.

***Ключевые слова:** нарушение аутичного спектра, диагностика целостного развития, возможности и ограничение аутичных детей.*

In article there is a speech about different lines of thought to autism diagnostics: parameters of early revealing Autism Spectrum Disorders (ASD), differential diagnostics under